

NATAŠA BUDNA

SAMOMORI V OBČINI ŠKOFJA LOKA

Slovenci nismo nikoli imeli samomora za pogumno, dostojanstveno dejanje, s katerim samomorilec (o)brani svojo čast. Nasprotno – samomor je vedno veljal za sramotno, strahopetno, preziranja vredno, predvsem pa grešno dejanje. Vzrok tega je bil v prevladujočem krščanstvu, ki je človeka zaznamoval z religioznostjo – *človek je ustvarjen po božji podobi, potemtakem je človek za ljudi Bog. Sleherni napad, ki je naperjen proti njemu, učinkuje kot bogoskrunstvo. Samomor pa je eden izmed teh napadov.* (Durkheim)

Tako se je vse do druge svetovne vojne prakticiralo pokopavanje smrtnih grešnikov samomorilcev na posebnem koncu pokopališča in brez cerkvenega obreda. Sramotnost samomora se je po vojni degradirala na omembe vredno dejanje (čeprav o tem časopisi vsaj v prvih letih po osvoboditvi niso poročali), na nekaj, o čemer se je med ljudmi govorilo in ostalo v kolektivnem spominu. Po mnogih letih o samomorilcu še vedno govorijo kot o *»tistem, ki je storil to in to«* (se obesil, šel pod vlak...). Tudi sorodnike prepoznavajo po njegovem oz. njenem dejanju. Po anketi iz 70. let samomor ni več moralno zavrženo, ampak predvsem nesmiselno dejanje (56,4 %), oz. sprejemljiv izhod iz nerešljivih življenjskih situacij (30,5 %). Če smemo verjeti trditvi Emila Durkheima, klasika sodobne suicidologije, potem prepoved tega dejanja postaja *»le še bolj radikalna, namesto da bi se z napredovanjem zgodovine razrahljala. Če se potemtakem danes (konec 19. stoletja, op. N. B.) zdi javna zavest manj trdna v svoji sodbi o tem, mora to stanje omajanosti izhajati iz naključnih in začasnih vzrokov, je namreč v nasprotju s kakršno koli verjetnostjo, da se bo moralni razvoj glede tega zasukal nazaj, potem ko je stoletja potekal v eno smer«.*

Danes smo Slovenci v nezavidljivem vrhu samomorilstva na svetu. Vzroke bi mogli iskati v dejavnih, ki so – kot pravi suicidologija – zunanji (eksogeni) in notranji (endogeni). Stalno naraščanje števila samomorov v tem stoletju bi – glede na zunanje dejavnike – lahko razložili s hitrim gospodarskim napredkom, industrializacijo, usmerjenostjo k uspehu, s potrošništvom, oslabitvijo vpliva katoliške religije in cerkve ter z osamitvijo in odtujitvijo. Vzroki so tudi položaji v družbenem okolju, kot na primer slabi odnosi v družini, alkoholizem, izguba bližnjega. Ti dejavniki porajajo nevrose, iz njih izhajajo *»nepsihotični«* samomori, ki so v večini (70–75 %). Notranje dejavnike označujejo motnje zavesti, čustvovanja, shizofrenija, depresivna psihoza. Znana je teorija o *»nacionalnem značaju,«* ki nas Slovence prikaže kot introvertirane, emocionalno labilne in z visoko stopnjo psihotocizma. Naša majhnost in *»nezgodovinskost«* naj bi bila še dodaten vzrok za večjo nagnjenost k samodestruktivnosti. Zaradi majhnosti je – kot pravi sociolog dr. Ivan Bernik – pri nas socialna kontrola zelo močna in se *»človeku odpirajo samo tri opcije. Prva je lojalnost, da se pač podrediš,*

uokviriš, druga možnost je protest, tretja izstop. V Sloveniji je morda odločanje za to tretjo možnost, za izstop, bolj izrazito zato, ker so pritiski socialne kontrole pri nas tako močni, da marsikdo tega ne prenese...¹ Ne gre pa pozabiti na samomore, ki so v svojem bistvu klic na pomoč.

Sodobna suicidologija je prišla do nekaterih pomembnih spoznanj:

1. Samomor je vedno poskus reševanja nekega individualnega, psihološkega in socialnega problema ne glede na eventualni biološki in genetski etiološki faktor.

2. Samomor se, razen v redkih primerih, dogodi v stanju notranje napetosti, brezupa in obupa, na osnovi katastrofične, iracionalne ocene dejanskosti.

3. Več kot polovica »uspešnih« samomorilcev si je enkrat ali večkrat že poskušala vzeti življenje.

4. Redki so samomorilci, ki svojega dejanja predhodno niso (bolj ali manj očitno) nakazali.

5. Vsak samomorilec ni duševni bolnik, kot ni vsak duševni bolnik samomorilec.

Slovenci poznamo, kot sodobne družbe nasploh (če povzamemo po Durkheimu),² egoistične in anomične samomore. Po definiciji se egoistični »dogajajo, kadar so vezi med posameznikom in njegovim družbenim okoljem pretrgane, kadar se človek znajde v osamljenosti in sam s seboj,« anomični pa so posledica pravnega nereda v družbi. Oba tipa samomora bi včasih težko razlikovali: marsikdaj je človek porinjen na rob (obupa ali eksistence) prav zaradi pravnega nereda v družbi.

Ugotovljeno je, da se pri nas število samomorov veča s starostjo, zlasti po 45. letu, da je večina samomorilcev samskih, ločenih ali ovdovelih. Moški si skoraj trikrat pogosteje vzamejo življenje kot ženske, njihova povprečna starost je nižja kot pri ženskah: leta 1970 so bili moški stari povprečno 44,8 leta, ženske pa 49,5 leta, deset let kasneje pa moški 45 let, ženske 48,3 leta. Tako moški kot ženske se pretežno obešajo, moški se v manj primerih ustrelijo, ženske pa se utopijo, zastrupijo, so povožene ali skočijo z višine. Načeloma so s samomorilstvom bolj obremenjeni prebivalci kmečkih območij³ in tisti z nižjo izobrazbo. Kljub temu je dr. Anton Trstenjak v knjigi *Če bi še enkrat živel* na podlagi statističnega vzorca izprašancev ugotovil, da so bolj izobraženi ljudje več in pogosteje mislili na samomor. Samomorilni problem naj bi po njegovem raste s stopnjo izobrazbe, s katero se »množijo življenjski problemi, življenje postaja bolj komplicirano in tvegano«. Očitno se bolj izobraženi, ki se s problemom bistva življenja več ukvarjajo in jih torej misel pogosteje pripelje do samomora, z njim ukvarjajo večinoma le teoretično. Ena temeljnih značilnosti samomorilnosti pri Slovencih je velik odstotek alkoholikov med samomorilci. Podatek iz leta 1978 pravi, da je bilo 35 % vseh oz. 45,7 % moških alkoholikov in obenem 80 % vseh suicidantov, starih med 30 in 49 let. Druga stanja, ki povzročijo večjo nagnjenost k samomoru, so depresivnost in duševne bolezni, tudi samomor med bližnjimi. Dognanja suicidologov so še pokazala, da je samomor pogostejši med osebami s podatkom o »razdrtem domu« in osamljenimi. Po mesecih prevladujejo v slovenskem povprečju pomladni in zgodnji poletni meseci. To je znano in splošno veljavno, ne pa še zadovoljivo pojasnjeno dejstvo. Preprosto bi mogli ugibati: ali prebujanje narave, zelenje, sonce, ščebet ptic ne povzročijo še večje razdvojenosti, globlje občutka osamljenosti? »To bujno

cvetenje na zelenici mi povzroča bolečino,« je zapisala Ursula Goldmann Posch v *Dnevniku neke depresije*. Njena izkušnja prav gotovo ni osamljena.

Samomori nekoč

Koeficient samomora je bil pred sto leti več kot desetkrat nižji od današnjega. Dejanje je bilo, kot sem omenila, zelo sramotno in grešno. Durkheim v svojem delu *Le suicid* omenja, kaj vse so počeli s truplom samomorilca po Evropi: v Franciji so mu v posameznih mestih najprej sodili, dedičem odvzeli premoženje, nato pa truplo mučili (obesili so ga za noge ali ga z lesno vlačili po ulicah, ženska trupla so sežigali). Plemenitaše so degradirali v prostake, njihovo premoženje zasegli. V Angliji so samomorilčevo telo, prebodeno s kolom, vlačili po ulicah in ga brez ceremonij zagrebli ob kakšni poti. Sicer je samomor tu veljal za kaznivo dejanje do leta 1961. V Italiji so samomorilce pokopavali zunaj mestnih obzidij, preziranje se je z njih preneslo na sorodnike. Do nedavna jih niso pokopavali z obredom. V Prusiji je pokop potekal brez cerkvenih ceremonij. Tudi rusko pravo je bilo zelo strogo: oporoka je veljala za nično, pokojnik ni smel imeti krščanskega pogreba. V Španiji so zasegli premoženje. Soudeležence so povsod obsojali na več let zavora, tiste, ki so samomor z golj poskušali, so kaznovali z globo oz. prav tako z zaporom.⁴ V Avstriji so stare kanonične prepovedi skoraj v celoti ohranili: samomor je veljal za hudodelstvo, samomorilec ni bil deležen krščanskega pogreba. Jožef II. je leta 1787 ukazal, da je treba samomorilčevo truplo pokopati zunaj pokopališča, posel pogrebnika naj opravi konjedec.

V omenjenem Durkheimovem delu je bila Kranjska navedena kot primer tradicionalne katoliške avstrijske dežele z izredno nizko stopnjo samomorilnosti (leta 1873 so prišli trije samomori na 100.000 prebivalcev). Naraščati je začela med obema vojnama.

Glavni problem samomorilstva nekoč je pomanjkljivo in netočno ugotavljanje dejanskih vzrokov smrti. Pomanjkljivost pri statističnih vzorcih se je začela že na stopnji mrliškega ogleda. V Avstro-ogrski je npr. število samomorov močno naraslo leta 1873, ker je leto prej statistično obdelavo od duhovščine prevzela objektivnejša zdravstvena služba. Etnologinja Marija Makarovič v mrliških knjigah 18. in 19. stoletja med vzroki smrti sploh ni zasledila samomorov. Zato prof. Milčinski pravi, da povojni skok samomorov ni povsem realen, ampak delna posledica prej zamolčanih samomorov.

Kolikor pa že je samomorov, so večinoma opremljeni s pripombami, da je bilo dejanje storjeno v »*duševni zmedenosti*« oz. »*v slaboumnosti*«, »*v zmedenosti uma*«, »*v blaznosti*«, »*v hipni blaznosti*«, »*v duševni oslabelosti*«, sem pa tja tudi kakšno »*v pijanosti*« (*delirium tremens*) oz. zaradi omračenega uma. S tem so pokojniku (ali bolje njegovim svojcem) naredili uslugo: mrlič je bil lahko cerkveno pokopan. V Šmartnem (Stražišče pri Kranju) je bilo npr. pri večini samomorilcev, ki so dejanje storili pri zdravi pameti, zapisano: »*se mu je odrekel cerkveni pokop*« oz. »*ni bil cerkveno pokopan*«, v nasprotnem primeru pa npr. »*ker je zdravnik potrdil, da je bil blazen, se dovoli cerkveni pokop*«. Zdravniki so pisali samomorilcem na prvi pogled smešna »opravičila«. Zdravnica Strnadova v Železnikih je v prid obešenca napisala: »*Potrdujem, da je bil L. F., 38 let star posestnik v..., zadnje čase večkrat duševno neprisoten in da je vsled tega v hipni duševni*

zmedenosti storil samomor.« Ali pa: *»Ker je v vinjenem stanju izvršil samomor, ni odgovoren za svoje dejanje.*« Tudi sami župniki so se informirali o samomorilcu. Leta 1929 je selški župnik pisal župnemu uradu Sv. Pavel (na Štajerskem) glede nekega berača, ki se je obesil: *»Tukajšnji ljudje so mi pripovedovali, da je bil nekako zmešan, pa vendar inteligenten in nekaj časa celo v semenišču...«*

Navadno (od leta 1850 glede na v opombah citiran člen (opomba 5) prav gotovo) so samomorilce pokopavali znotraj cerkvenega zidu, na zanje posebej določena mesta, vendar brez katoliškega rituala. V *Nauku slovenskim županom* beremo: *»Samodavljence na tihem zagrébati na pokopališči (1850. l., v drž. zak. št. 24., člen XVI., s 24. avgusta 1873. l.)⁵ in tako tudi človeka druge vere...«* Pri dveh primerih v Šmartinu sem zasledila pod opombami kraj pokopa *»pod orehom*«. Pokopališče v Škofji Loki je imelo posebej ograjen prostor za tiste, ki niso bili pokopani z obredom in za otroke do 7 let starosti. V nekaj primerih so bili samomorilci cerkveno pokopani kljub temu, da dejanja niso storili v nezavednosti. Vzrok je bila mogoče ugledna družina, osebni renome ali kaj podobnega. Zaradi pomanjkanja oz. pomanjkljivosti podatkov ni bilo mogoče izračunati koeficientov samomora (števila samomorov na 100.000 prebivalcev) po krajih. Domnevamo lahko, da je bilo pred vojno v urbanih okoljih več samomorov kot v ruralnih (kar v svetu velja še danes, pri nas pa se je po vojni stanje obrnilo). Kljub temu ne gre povsem verjeti majhnemu številu samomorov na vasi, ki z odmaknjenostjo še upada. Mnogo samomorov je bilo zakritih, dvoumne oz. pomanjkljive zapise o vzrokih smrti sem že omenila.

Za približno orientacijo navajam številke samomorov za župnije, katerih mrliške knjige sem pregledala. Gre za samomre med 1900 in 1941. Za primerjavo navajam še število samomorov v Kranju in Šmartnem: Kranj – 44, Šmartno (Stražišče) – 26, Žabnica – 1, Škofja Loka – 15, Stara Loka – 9, Selca – 9, Železniki – 2, Trata (Gorenja vas) – 6, Poljane – 11, Javorje – 2, Žiri – 9, Reteče – 2, Sora – 5, Preska – 11. Skupaj 152 oseb.

Izhajajoč iz tega vzorca ugotovimo, da je obešenje sicer na prvem mestu (44,7 %), toda z bistveno manjšo prednostjo kot po vojni. Na drugem mestu je ustrelitev (19,7 %) prav tako kot po vojni, le da je procent dva- do trikrat višji. Sledi utopitev (13,8 %), katere delež je primerljiv s procentom utopljenih v regiji med 1978 in 1986 (13,1). Na zadnjih dveh mestih sta zastrupitev (7,9 %) in povoženje z vlakom (3,9 %). Oba načina samomora sta po procentih manjša kot po vojni (v primerjavi z regijo). Izkrvavitev je 2,6 %. Precejkrat je bilo pod vzrokom smrti napisano nedoločeno *»samomor*« (7,2 %).

Značilnost samomorov med 1900 in 1941 je, da so se ustrelile tudi ženske; v celotnem vzorcu so predstavljale 38,1 % ustreljenih oziroma kar četrtino vseh samomorilk. Povoženj je bilo nekaj manj kot po vojni (v primerjavi z regijo), pod vlak se ni vrgla nobena ženska, prav tako ni nobena izkrvavela.

Po istem vzorcu se je na območju današnje občine Škofja Loka usmrtilo 65 ljudi. Načini samomorov si sledijo po zgornjem vrstnem redu, le z malenkostno višjimi odstotki.⁶ Na zadnjem mestu je namesto povoženj (ki jih sploh ni bilo) izkrvavitev. Procent ustreljenih žensk je bil manjši kot v celotnem vzorcu (21,4 % oziroma dobra šestina žensk). Po vojni v škofjeloški

občini (po podatkih iz knjig umrlih) tega načina prostovoljne smrti ni uporabila nobena samomorilka.

Primerjava predvojnega obdobja (1900–1941) s povojnim pokaže, da je bilo odstotkovno manj obešenj in povoženj ter več ustrelitev, utopitev in malenkostno več zastrupitev.

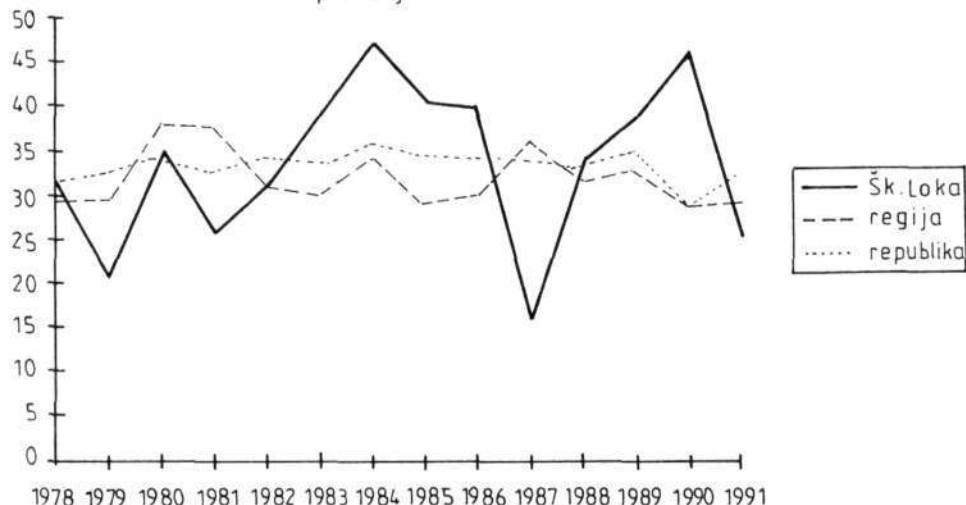
Kljub nesimpatičnemu okvalificiranju samomorov so časopisi pred vojno o njih izčrpno poročali, navadno s precejšnjim pomilovanjem samomorilcev in ugotavljanjem domnevnih vzrokov. Gorenjec je ob »poplavi« samomorov leta 1940 (ko je poleg kasneje omenjenih dvojnih samomorov skoraj v vsaki številki poročal še o kakem posameznem primeru) sklenil, da si »danes mladi ljudje za prazen nič jemljejo življenje. Koder ni vere in molitve, ni božjega blagoslova in ljudje storijo še bolj žalosten konec kot žival«.

Škofjeloška občina med gorenjskimi občinami

Gorenjska regija je po koeficientu samomora presegala republiško povprečje (po podatkih od leta 1970 naprej) v letih 1970, 1971, 1974, 1975, 1980, 1981, 1987 in 1990. Med leti 1978 in 1991 je Škofja Loka devetkrat presegla republiški koeficient, kar je največkrat med gorenjskimi občinami. Povprečni koeficient po teh podatkih je bil 33,4, kar je za 0,1 več od republiškega povprečja za isto obdobje.

Če vzamemo najbolj črno sliko samomorilstva na Škofjeloškem (ki je tudi najrealnejša) in med tremi viri podatkov,⁷ ki so služili za podlago članka, vzamemo za vsako leto najvišji koeficient, ter jo primerjamo s koeficienti v regiji in republiki, dobimo takšno podobo:

primerjava koeficientov

Številčno so samomorji v občini v desetletjih med 1966 in 1986 naraščali in padali v intervalih petih let. Najvišje številke so bile okrog sredine desetletij in ob začetku novih (npr. leta 1966, 1970, 1975, 1980, 1984, pa

1990). Ta »fenomen« se nam kaže tudi na zgornjem grafu, poleg njega pa še dolgotrajni alarmantni presežki drugih dveh povprečij.

Nekaj demografskih značilnosti škofjeloške občine

Po vojni je priseljivanje iz leta v leto raslo. V prvih šestih letih (1946–1952) je bil odstotek priseljencev 1,9 na leto, med 1953 in 1960 2,7 %, od 1961 do 1965 skoraj 4 % na leto, v naslednjih štirih letih (do 1969) 4,3 % in v letih 1970 in 1971 8,2 %. Selitveni tok v Škofjo Loko in v večje kraje občine kaže na upad kmečkega prebivalstva. Delež kmečkega prebivalstva je bil v občini leta 1971 15,5 %, sicer pa največji v Davči (53,2 %), najmanjši pa (razen v Škofji Loki) v Retečah (8,5 %). Med 1970 (ko se pridružijo Žiri) in 1986 je prebivalstvo v občini naraščalo povprečno 1,4 % na leto. Gostota poselitve se je od 1968 do 1970 povzpela s 55,1 na 60,2, leta 1971 je bila 60,6, 1981 69, leta 1991 pa 75 prebivalcev na kvadratni kilometer. Najmanj naseljena krajevna skupnost so bile Dražgoše (9,7 preb./km²), najbolj pa Kamnitnik (2639,1 preb./km²). Število ljudi v enem gospodinjstvu se v povprečju ni spremenilo: v obdobju 20 let med 1971 in 1991 je nihalo med 3,4 in 3,5. Upadanje prebivalstva in propadanje sta najbolj pereča v naslednjih naseljih: na Poljanskem – Bukov vrh, Dolenja Žetina, Kopačnica, Laze, Leskovicca, Malenski Vrh, Podobeno, Robidnica, Sopotnica, Staniše, Valterski vrh in Zapreval, na Selškem v vaseh pod Ratitovcem – Ravne, Spodnje in Zgornje Danje in Torka.

Dejstva o samomorilcih v škofjeloški občini

Vseh samomorilcev v obdobju od 9. maja 1945 do 1. januarja 1987 je bilo vpisanih v mrliške knjige v občini Škofja Loka 260; od tega 14 tujcev (začasno bivajočih v občini Škofja Loka ali pa takih, ki so na področju občine le storili samomor) in 246 domačinov (z zadnjim prebivališčem v občini). Do leta 1991 je storilo samomor še 50 občanov, skupaj torej 296. Slednji niso zajeti v glavni statistični vzorec. Ta bo zajel le samomorilce – občane škofjeloške občine – med 1945 in 1986.

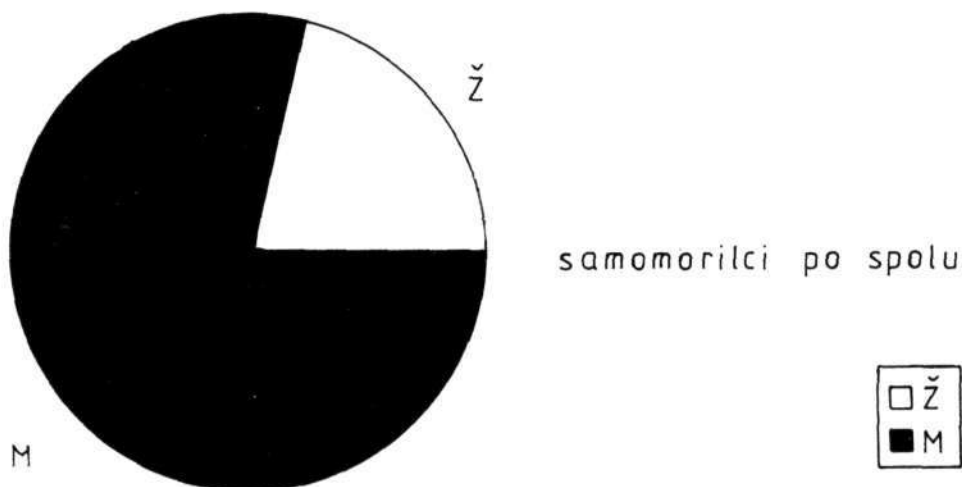
Za čas od začetka 1966 do konca 1986, ko sem lahko svoj popis samomorilcev iz knjig umrlih primerjala z uradno statistiko, sem ugotovila, da je moj popis zajel le 87,6 % (184 od 210) samomorov, kolikor so jih zabeležili na zavodu za statistiko.⁸ Center za preprečevanje suicida, ki zbira podatke o samomorilcih po občinah od leta 1970 naprej, ima v večini let še višje številke. Če izhajamo iz predpostavke, da ima Center med leti 1970 in 1986 zabeleženo stodontotno število samomorov v občini Škofja Loka, potem ugotovimo, da je na Zavodu za statistiko zabeleženih 91,5 % samomorov, v knjigah umrlih pa 82,5 %.

Vendar so prav podatki iz knjig umrlih glavni vzorec za pričujočo raziskavo o samomorilcih na Škofjeloškem; za primerjave in prikaz nekaterih variabel sem uporabila le del tega vzorca. Nekajkrat sem se oprla na podatke oziroma vzorce Centra za preprečevanje suicida. Pri primerjavah z regijo in republiko sem uporabila podatke iz magistrskega dela Franca Leskoška.

Spol

moški: 194 (78,86 %)

ženske: 52 (21,14 %)

Razmerje med spoloma kaže, da moške samomor skoraj štirikrat bolj bremeni kot ženske. V regiji in republici (za obdobje 1978 do 1986) je bilo razmerje 2,6 oziroma 3,2 v breme moških. Raziskava Marije Makarovič, ki je zajela tudi mnenja ljudi (v kmečkem okolju) o tem, zakaj med suicidanti prevladujejo moški, je pokazala, kaj večina o tem misli: ženske se znajo bolj zaposliti, če so v težavah, njihov življenjski smisel je zakoreninjen v otrokih, veri in so manj pogumne kot moški za izvedbo samomora.

Starost

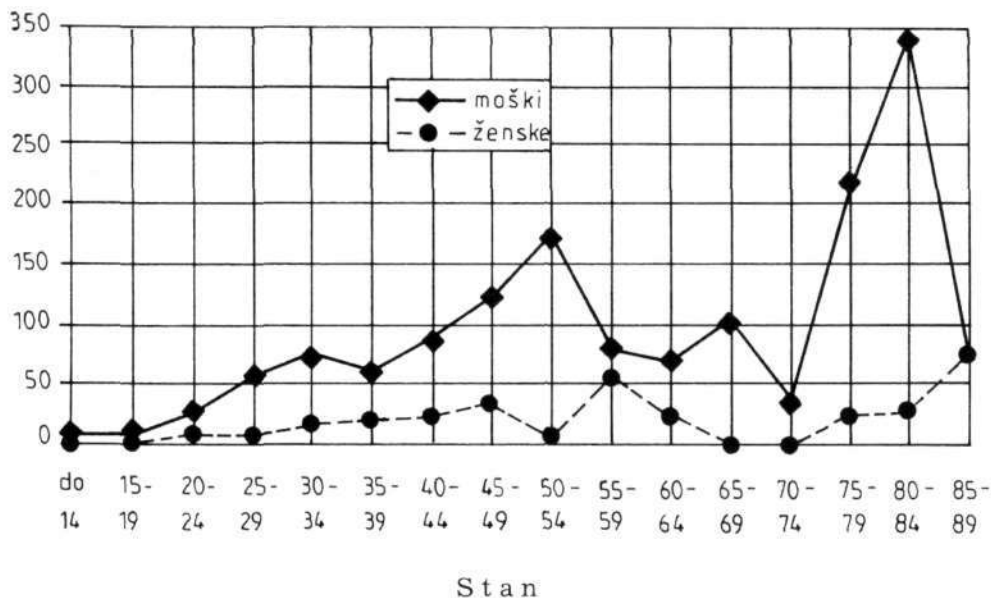
Povprečna starost samomorilcev, ki so si vzeli življenje med 1945 in 1986, je bila 44,8 let; samomorilk pa 47,5 let. Sicer so bili samomorilci najstarejši na področju Železnikov (57,6 let), najmlajši pa v Selcih in okolici (34,5 let). Takšna razlika med zgornjo in spodnjo Selško dolino je presenetljiva, vendar je tudi zgolj statistična. Dejstvo je, da so v vsej občini edino v Selcih v absolutnem številu storile več samomorov ženske in le dva moška. Razmerje se obrne pri samomorilkah: najstarejše so bile v Selcih (66,3 let), najmlajše – z 39,1 leti – pa v mestu Škofja Loka in njemu pripadajočimi krajevnimi skupnostmi. Razen tu in v Železnikih so bile povsod v povprečju starejše ženske.

Spodnji graf je narejen po podatkih Centra za preprečevanje suicida in obsega obdobje med 1984 in 1991.

Dobro sta vidna oba vrhova samomorilnosti – v starosti med 45 in 55 leti ter po letu 70.

Krivulja, ki kaže povprečni koeficient za ženske, se vzpenja z zamikom, kar potrjuje dejstvo, da si moški v povprečju mlajši jemljejo življenje.

povprečni koeficient samomorilcev po starosti

Pomanjkanje podatkov o številu posameznih stanov onemogoča skoraj vsako ponazoritev razmerij v količnikih. Brez dvoma bi ugotovili, da so s samomorom bolj obremenjeni ločeni in ovdovali. To je pokazal tudi koeficient samomorilcev po stanu za škofjeloško občino, ki ga je za leti 1985 in 1986 izračunal mag. Leskošek: samski – 8,4; poročeni – 50,3; ovdovali – 92 in razvezani – 546,5.

V absolutnih številkah je bilo med moškimi 111 poročenih, 54 samskih, 16 vdovcev in 13 razvezanih. Za 1 ni podatka. Med ženskami je samomor storilo 26 poročenih, 15 samskih, 7 vdov in 4 razvezane.

Samomorilci po krajih rojstva

Ena od značilnosti samomorilstva je, da je med priseljenci večji delež samomorov kot med avtohtonim prebivalstvom. Iz podatkov o migracijskih lastnostih prebivalstva v občini iz leta 1971 je vidno, da je malo več kot polovica prebivalcev (58,8 % oziroma 18.139) bivala od rojstva v istem kraju, drugi (40,8 % oziroma 12.574) so se priselili, za 0,4 % ni podatka. Večina migrantov je bila iz škofjeloške občine (58,4 %) in iz vaških naselij (58,1 %). Iz drugih občin jih je prišlo 36 %, iz drugih republik pa 5,6 %. Delež vaškega, mešanega in mestnega prebivalstva med migranti je padal v tem vrstnem redu.

Obrnjeno sliko dobimo pri samomorilcih. Med 1945 in 1986 jih je bilo med migranti 59,8 % (147 oseb), od tega 72 (49,0 %) rojenih v drugi občini, 65 (44,2 %) rojenih v drugem kraju škofjeloške občine, 9 (6,1 %) Neslovencev,

eden pa je bil rojen v tujini (0,7%). Preostalih 40,2% (99 oseb) je bilo domačinov – avtohtonih v kraju smrti.⁹

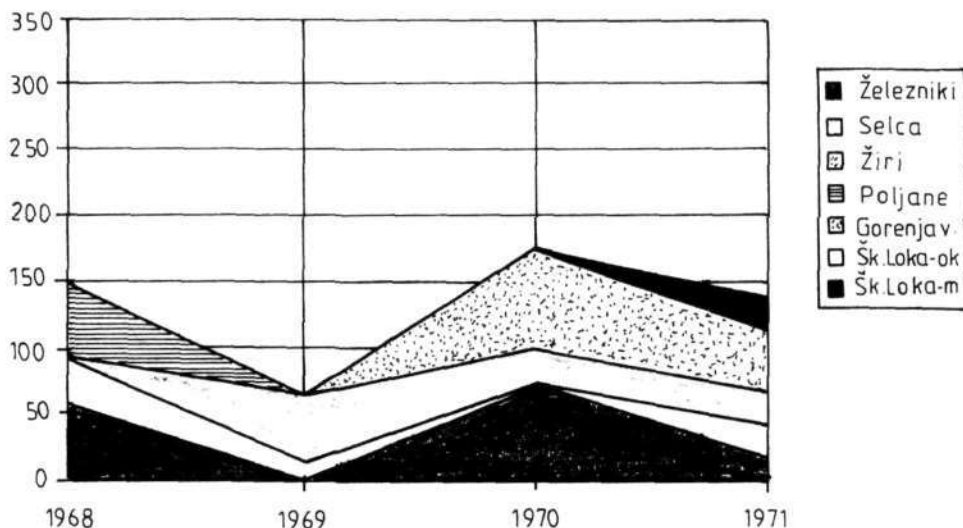
V absolutnem številu so med Neslovenci storili največ samomorov rojeni na Hrvaškem (4), nato v Bosni (3) ter po eden iz Srbije in Črne gore. Koeficientov samomora med tujci glede na narodnost ni bilo mogoče izračunati, ker popisi niso zajeli republike, iz katere so prihajali. Bosance so tako popisovali kot Srbe, Hrvate oziroma Muslimane, podatki iz knjig umrlih pa so se nanašali na kraje rojstev. Vsi Neslovenci so umrli v Škofji Loki oziroma njeni okolici.

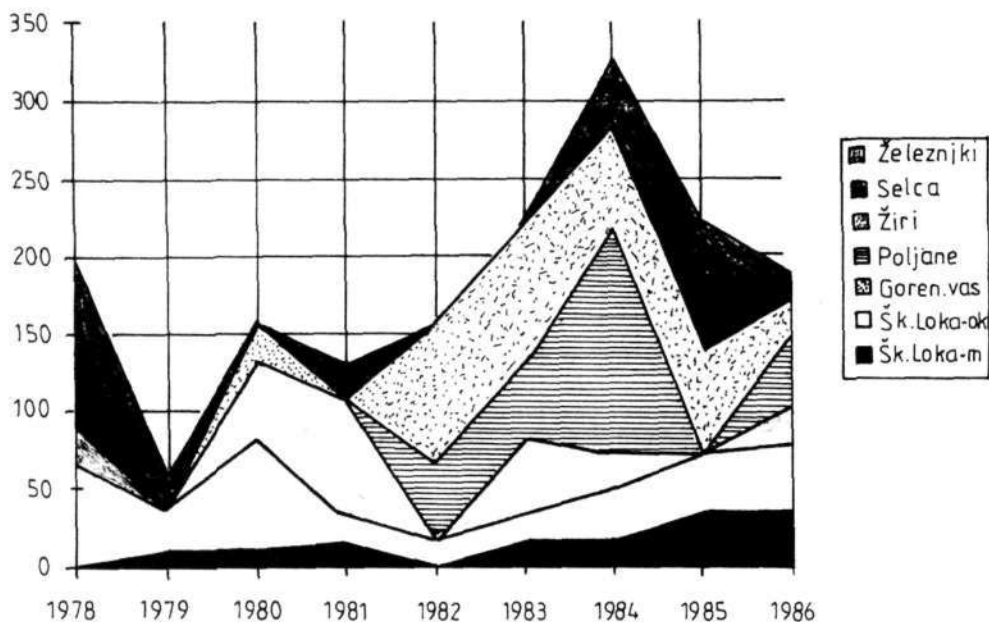
Samomorilci po krajih bivanja

Če pogledamo samomore v občini, razdeljeni na sedem delov (mesto Škofja Loka, njena okolica, Gorenja vas, Poljane, Žiri, Selca in Železniki), dobimo sliko o tem, kateri kraji so s samomorom bolj obremenjeni. Grafa sta izdelana na podlagi količnika samomora v letih 1968 do 1971 in 1978 do 1986. Ker za vmesno obdobje nisem našla podatkov o številu prebivalcev v posameznih krajevnih skupnostih, sem se oprla na število prebivalstva po matičnih oziroma krajevnih uradih. Naslednji štirje grafi prikazujejo stanje po uradih.

Med obema obdobjema se je nekoliko zmanjšal koeficient samomora za Škofjo Loko – mesto, medtem ko se je za Škofjo Loko – okolico povečal. Relativno visok in stalen koeficient je imela konec 60. in v začetku 70. let Gorenja vas. Stalnost je ostala tudi ob koncu 70. in v 80. letih, vendar z nekoliko višjim koeficientom. Poljane so imele visok koeficient le občasno. Isto velja za Žiri, ki so edini kraj, ki ga lahko primerjamo s krajevnim uradom, ker se območji pokrivata. Enako sliko samomorilnosti v Žireh nam da tudi graf krajevnega urada – visok (najvišji v občini) koeficient samomora,

koeficienti samomorov po krajih

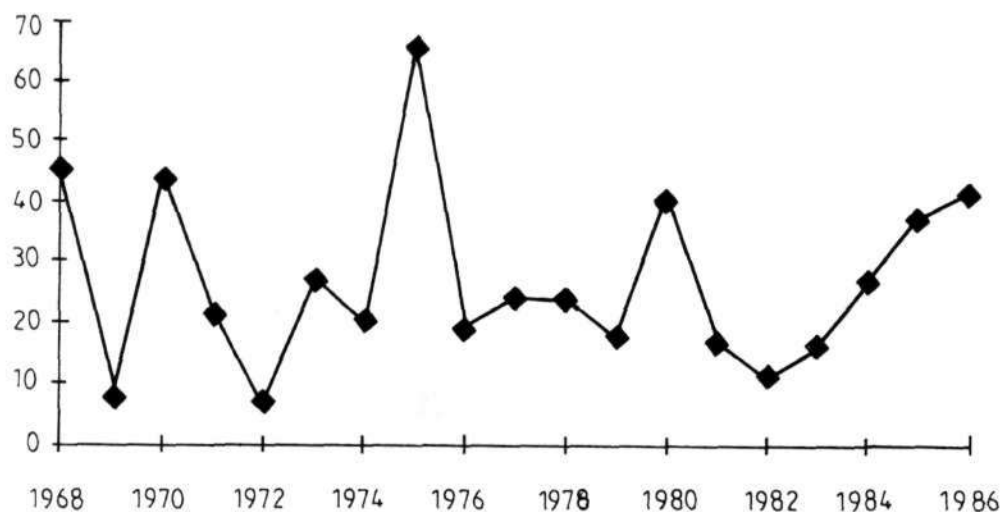

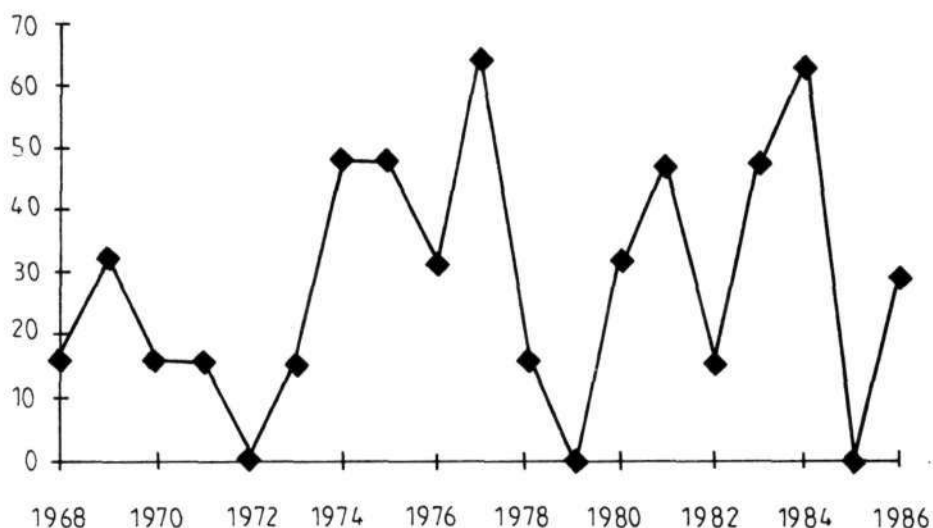
vendar s prekinitvami. V Selški dolini imajo Železniki od 1971 stalen, kar precej visok koeficient. Selca so zastopana občasno.

Izračun povprečnega koeficienta samomorilnosti za posamezne matične oziroma krajevne urade v letih 1968–1986 pokaže, da so imele najvišji

Matični urad Škofja Loka

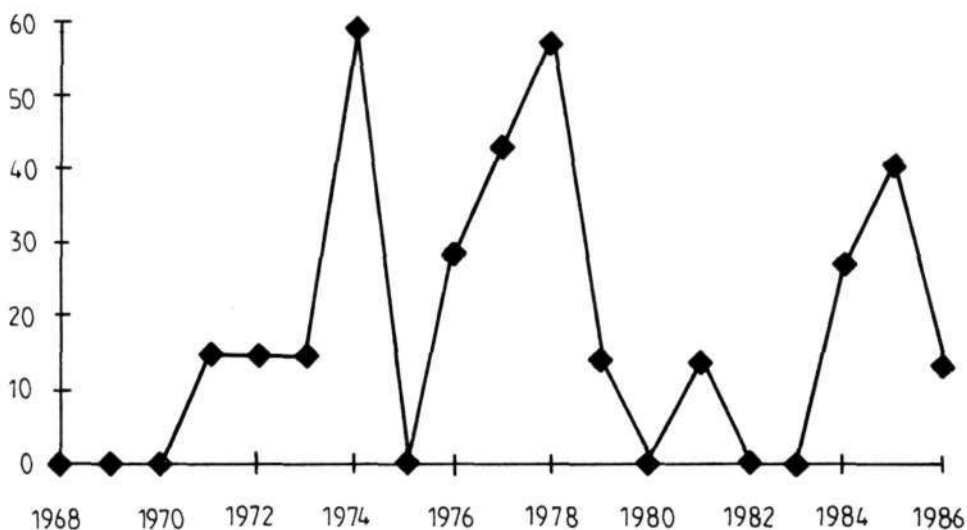
Krajevni urad Gorenja vas

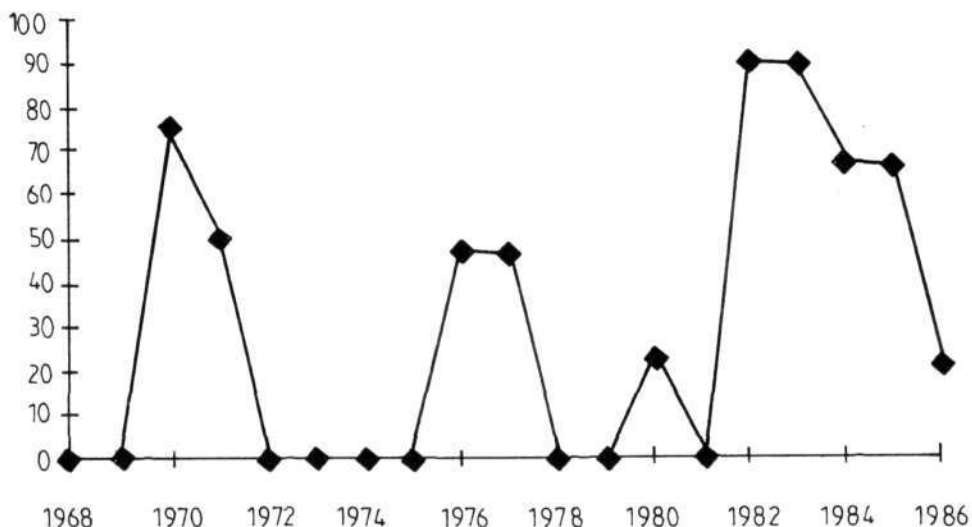

koeficient Žiri (30,5). Gorenja vas in Škofja Loka sta si blizu (28,8 oziroma 27,2), precej manjši je v Železnikih (18,1).

Razen Škofje Loke kažejo vsi krajevni uradi »prekinjeno« samomorilnost; po enem ali več letih se koeficient z ničle strmo dvigne in v povprečju

Krajevni urad Železniki

presega 25. Kako bi razložili pojav? Teoretično bi lahko zagovarjali bolj konstantno samomorilnost v bolj urbanih okoljih (Škofja Loka), medtem ko se drugod samomori pojavljajo občasno, vendar kvantitativno močneje (po načelu zgloda?). V splošnem vidimo, da je Poljanska dolina najbolj obremenjena s samomorom v občini. Kje so vzroki? Velja za Poljance, da so po značajskih lastnostih bolj »slovenski« kot prebivalci ostalega dela občine? Ali pa gre za značilnosti pokrajine: večja odprtost Poljanske doline in zaprtost Selške? Poljanska dolina se je precej prej odprla svetu kot Selška, kjer je dlje ostal tradicionalni način življenja nemških kolonistov. Prek Poljanske doline je od začetka loškega gospodstva tekla povezava s svetom, fluktuacija prebivalstva je bila večja, vpliv tujega sveta močnejši kot v Selški dolini. Med drugim se je tudi alkoholizem pojavil v Poljanski dolini precej prej kot v Selški. Danes je upadanje prebivalstva v hribovskih vaseh precej bolj pereče na Poljanskem kot na Selškem.

Za primer samomorilnosti bi izpostavila tri naselja v občini: Davčco (Selška dolina), Žirovski vrh (Poljanska dolina) in Trato (Hafnerjevo in Frankovo naselje, Kidričevo cesto – nekoč Stari dvor, in del Ljubljanske ceste, ki spada v krajevno skupnost Trata).

Davča

Leži 800 metrov nad morjem v zgornjem koncu Selške doline. Prebivalci se ukvarjajo v glavnem z živinorejo in gozdarstvom. V preteklosti so bili tam tkalci, klekljarice, mlinarji, žagarji in kovači. V prvi polovici 80. let ni bilo tam nobenega obrtnika. Poleg čistih kmetov so bili še polkmetje, veliko se jih je vozilo v tovarne v Železnike. Prometne povezave so bile slabe – z dolino jo je povezovala ozka makadamska pot. V zgodnjih 80. letih so imeli en telefon – v gostilni –, last krajevne skupnosti.

Pred vojno je bilo (popis 1931) v Davči 520 prebivalcev, v povojnih popisih pa: 1961 – 343, 1971 – 310, 1981 – 251. Med leti 1973 in 1985 se je zgodilo 7 samomorov. Povprečni koeficient za to obdobje znaša 187. V 6 primerih so samomor storili moški, njihova povprečna starost je bila 57,3 leta. Ženska, ki je storila samomor (z obešenjem), je bila stara 43 let. Moški so se v 5 primerih obesili, v dveh ustrelili. Večina samomorov (85,7 %) se je zgodila doma.

Žirovski vrh

Dviga se na vzhodnem delu Žirovske kotline. Po policah in zaobljenem slmenu so raztresene samotne kmetije. Do leta 1970 je spadal v logaško občino. Kakor po drugih hribovskih naseljih tudi tu število prebivalcev zaradi odseljavanja pada. Sicer številčno prekaša tisti del, ki teži h Gorenji vasi.

Po zadnjem predvojnem popisu je imel 387 prebivalcev, leta 1948 so jih našteali 389, 1961 – 304, 1971 – 258, 1981 – 243. Med 1963 in 1983 se je zgodilo 7 samomorov. Koeficient je bil najvišji leta 1983 – kar 1345 (3 samomori na 223 prebivalcev), v povprečju pa je v teh 11 letih dosegel 134,9. Šest samomorilcev je bilo domačinov, med njimi le ena ženska. Povprečna starost moških je bila 44,7 let, ženska je bila stara 74 let (skupna povprečna starost 48,9 let). Razen enega so se vsi samomori zgodili doma.

Trata

»Trata« je ime za vso okolico železniške postaje, čeprav je danes to uradno Kidričeva cesta, pred vojno pa je bil Stari dvor. Vas Trata je do zgraditve železniške proge leta 1870 precej samevala; imela je le 85 prebivalcev. Po prvi vojni sta tu postavila žagi lesna trgovca Dolenc in Heinrihar, med obema vojnama je zrasla tkalnica kranjskega Inteksa (danes Gorenjska predilnica). Tako je kmečka Trata postala prometna in industrializirana. Stari dvor se je raztezal ob glavni cesti Ljubljana–Škofja Loka (pred vojno se je neuradno imenovala Kolodvorska), ki je bila do železniške proge zgrajena tik pred prvo svetovno vojno. Na zahodu je mejil na Kamnitnik, na severovzhodu na vas Grenc.

Pred vojno je bilo v Starem dvoru 242 prebivalcev, leta 1953 485, leta 1961 837, 1981 na Kidričevi cesti 318. Med 1954 in 1975 je bilo po podatkih iz knjig umrlih v Starem dvoru 10 samomorov (7 moških in 3 ženske). Povprečna starost moških samomorilcev je bila 52,3 leta, žensk pa izrazito nizka – 23,3 leta. V 80 % so se obesili, po enkrat se vrgli pod vlak oziroma umrli zaradi izkrvavitve. Sedem samomorov se je zgodilo med marcem in junijem, ostali trije pa septembra in oktobra. Razen povoženja so bili vsi izvršeni doma.

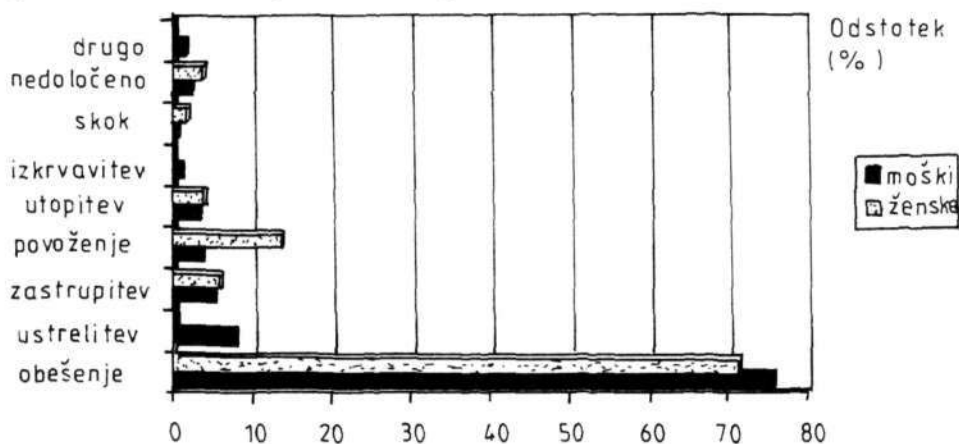
Malenkost odmaknjena od »Trate« sta Frankovo in Hafnerjevo naselje. V popisu leta 1971 sta zajeti še pod Suho (ki je imela 1902 prebivalca), leta 1981 pa sta samostojni s skupaj 1980 prebivalci. Naselji sta se začeli razvijati po vojni. Ime Nova vas, ki so ga pred tem rabili kot ledinsko ime, se je obdržalo med ljudmi do danes. Novozgrajeni bloki v Frankovem naselju in hiše v Hafnerjevem so naseljevale priseljeno delovno silo tovarn, ki so rasle v obrtni coni na Trati. Med leti 1959 in 1986 se je v Hafnerjevem in Frankovem naselju zgodilo 20 samomorov prebivalcev, ki so tam stalno prebivali: 14 moških in 6 žensk. Povprečna starost moških je bila 39,4 leta,

žensk 56 let. Obesili so se v 15 primerih, v 3 so se vrgli pod vlak (dvakrat ženske), po enkrat so se utopili oziroma zastrupili. 70 % samomorov se je zgodilo doma, 11 v prvi polovici leta, 9 v drugi. Koeficient samomorov za leta 1982 do 1986 je tako dosegel v Hafnerjevem naselju 71,9, v Frankovem pa 52,2.

Načini samomorov

Skupno močno prevladuje obešenje (184 primerov ali 74,8%), sledita ustrelitev in povoženje z vlakom (po 15 primerov oziroma 6,1%), zastrupitev je bila vzrok smrti 13-krat (5,3%), utopitev 8-krat (3,3%), po dvakrat (0,8%) skok z višine in izkrvavitev, po enkrat (0,4%) samomor z električnim tokom, z bombo in s sežigom. V 4 primerih (1,6%) je šlo za nedoločeno obliko samomora.

Pri obeh spolih precej prevladuje obešenje, ženske so se bistveno večkrat kot moški vrgle pod vlak, niso pa nikoli izkrvavele. Ustrelili so se v vseh primerih moški. Utopile in zastrupile so se večkrat ženske.

V primerjavi z republiko in regijo (med 1978 in 1986) se je zgodilo v škofjeloški občini:

več

	občina	regija	republika
	%		
obešenj	67,4	56,4	61,8
zastrupitev	11,6	10,7	10,0
povoženj	7,0	4,3	4,0

ter

manj

ustrelitev	4,7	5,5	6,7
utopitev	3,5	13,1	9,2
skokov	2,3	6,5	5,1
izkrvavitev	0	2,6	1,7

Smrti pod vlakom

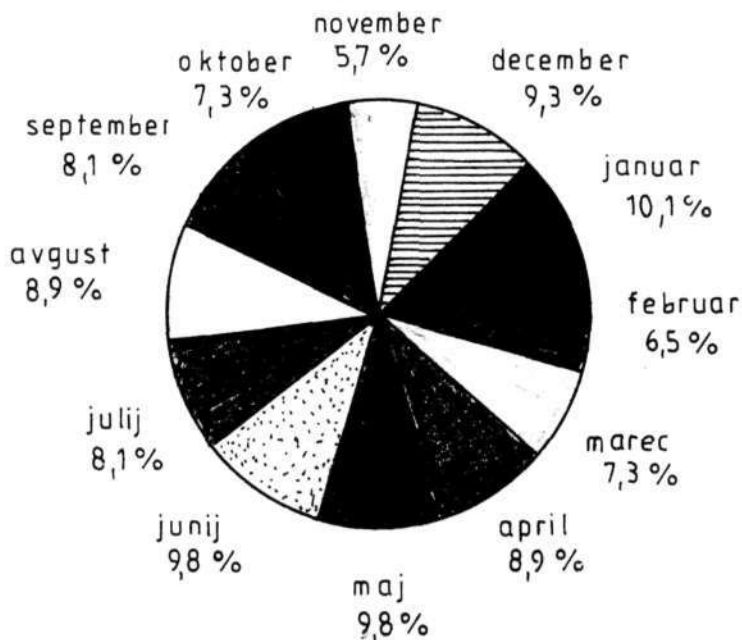
Samomor pod vlakom je ena od značilnosti občine Škofja Loka. Pravzaprav je značilen le za samomore prebivalcev določenih krajev – kjer pelje železnica. Vseh 15 samomorilcev, ki so se vrgli pod vlak, je prebivalo znotraj kroga 10 kilometrov od kraja smrti, večina bistveno bliže. Precej teh samomorov (40 %) se je zgodila ponoči in tudi to je vzrok za majhno oddaljenost kraja smrti od doma. Sicer se je 60 % samomorov pod vlakom zgodilo pozno zvečer, ponoči oziroma zgodaj zjutraj, 33,3 % pa popoldne (med 13.20 in 16. uro).¹⁰ Značilno je tudi, da so ženske pri samomoru pod vlakom v odstotkih precej presegle moške.

Kar 66,7 % (10 primerov) samomorov s povoženjem se je zgodilo ob koncu tedna, največ (6 primerov oziroma 40 %) pa v nedeljo.

Od tistih, ki so se vrgli pod vlak, je večina (5 oziroma 33,3 %) to storila na progi pri Godešiču, 4 oziroma 26,7 % na progi pri Svetem Duhu, 2 oziroma 13,3 % pa na Trati. Po enkrat (6,7 %) so se samomori zgodili še v Retečah, Virmašah, Žabnici in nad Kranjem.

Samomori po mesecih

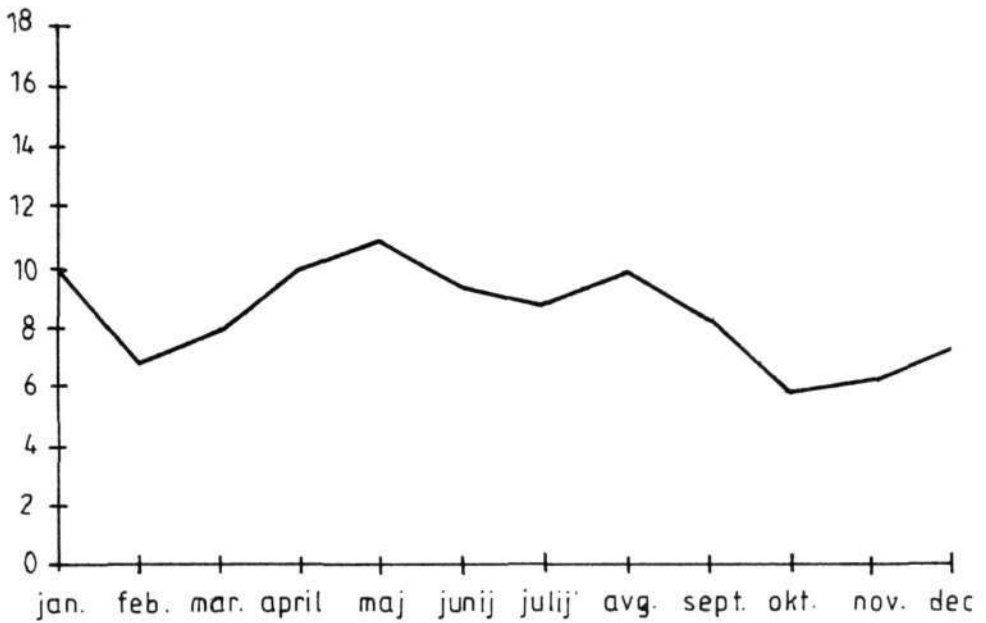
Skupno je stanje samomorov po mesecih naslednje:

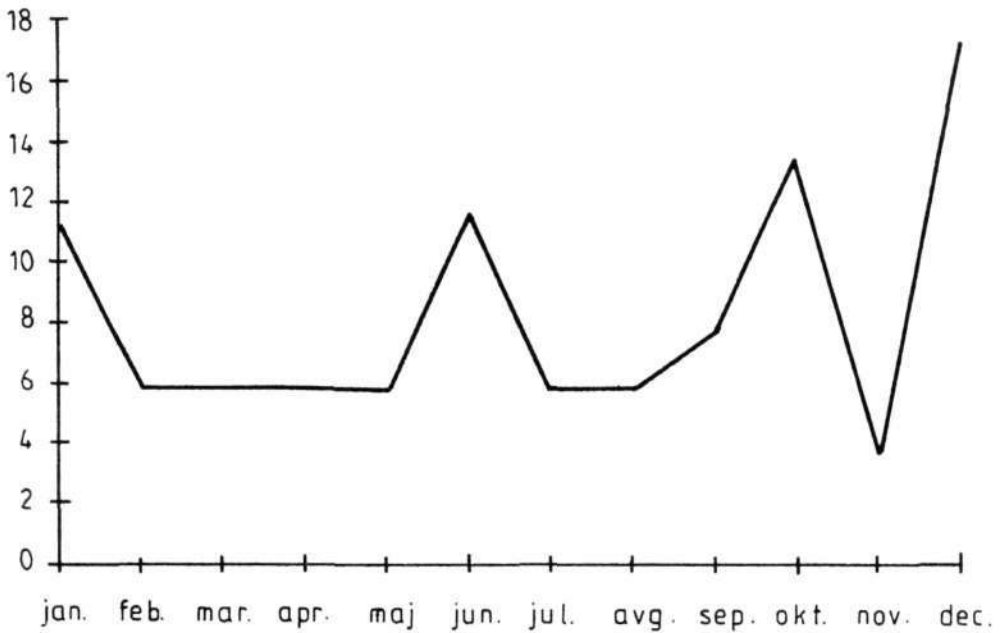
V obdobju 21 let je bilo storjenih največ samomorov januarja (25 oziroma 10,1 %), sledijo maj in junij (po 24 oziroma 9,8 %), december (23 oziroma 9,3 %) in avgust (22 oziroma 8,9 %).

Glede na spol je stanje takšno:

moški (%)

ŽENSKE (%)

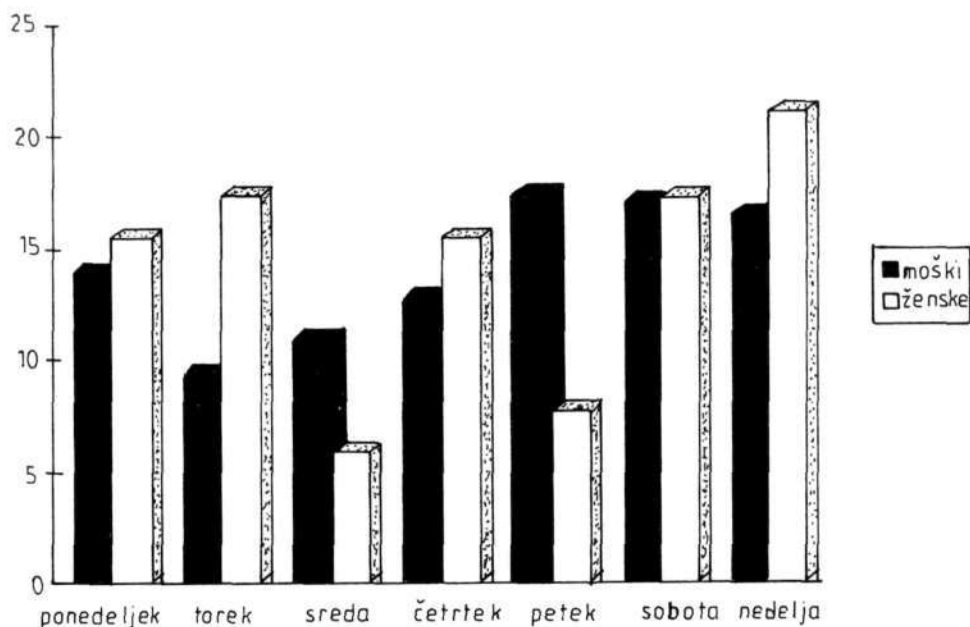

Zanimivo je, da pri moških ni tako izrazitih vrhuncev samomorov glede na mesece kot pri ženskah. Če primerjamo zgornja grafa s psihiatrijskimi diagnozami samomorilcev, vidimo, da je med ženskami večji procent duševno bolnih in nevrotičnih kot pri moških. Vpliv vremena oziroma letnega časa na psihično labilne ljudi je znana, toda ne dovolj pojasnjena teorija, kar sem omenila že v uvodu. Povezava med obema komponentama (psihozo oziroma nevrozo ter zgoščenostjo samomorov v posameznih letnih časih) je le namig na eno od možnih razlag zgornjih dveh grafov. Sicer so moški storili največ samomorov maja (10,8 %), ženske pa decembra (17,3 %).

Če spet primerjamo občino z gorenjsko regijo in republiko, vidimo, da ima v obdobju 1978 do 1986 krivulja skupnega stanja samomorilstva po mesecih v občini približno enak vrh (maj in junij – 11,6 %) kot republiška (maj – okrog 11 %). V gorenjski regiji so samomori v povprečju dosegli vrhunec marca (blizu 12 %).

D n e v i

Največ samomorov se je zgodilo ob koncu tedna – v petek (38 oziroma 15,4 %), soboto (42 oziroma 17,1 %) in nedeljo (43 primerov oziroma 17,5 %). Sicer so ženske samomor največkrat naredile v nedeljo (11 primerov oziroma 21,2 %), moški pa v petek (34 primerov oziroma 17,5 %).

Od vseh petkovih samomorov se jih je 73,7 % zgodilo doma, v soboto 61,9 %, v nedeljo, ko se je v odstotkih samoumorilo največ žensk, se je zgodilo doma 67,4 % samomorov.

Nekaj je primerov samomorov na rojstni dan: dva moška in ena ženska. Moška sta bila stara 34 in 64 let, ženska 65. Vsi trije so umrli doma, ženska

ponoči (med polnočjo in 6. zjutraj), en moški ob pol devetih dopoldne, drugi ob pol sedmih zvečer. V bližini rojstnega dne so umrli še trije samomorilci, prav tako dva moška in ena ženska. Stari so bili (ne polnih) 45 oziroma 50 let ter (polnih) 58.

Nekaj več je bilo samomorov na praznike, največ okrog novega leta (6). Na 29. decembra sta se zgodila 2 samomora (moški in ženska), oba stara nad 50 let (56 in 66 let). Na 30. december 2 (1967 in 1975), obe ženski, stari 20 in 52 let. Prva je bila samska, druga razvezana. Na novo leto je bil en samomor – leta 1985. Samomorilec je bil 48-letni poročen moški. Še en samomor se je zgodil 3. januarja (1970), storil ga je 23-letni moški, prav tako poročen. Večina teh samomorov se je zgodila v Škofji Loki oziroma njeni okolici, le eden v okolici Železnikov.

Od praznikov, na katere so si občani Škofje Loke vzeli življenje, sta zastopana 27. april, dan Osvobodilne fronte, in 29. november, dan republike. Na ta dva dneva so se zgodili trije samomori, žrtve so bili vedno moški, stari 44, 46 in 63 let.

K r a j i s a m o m o r o v

Velika večina samomorov (72,8 %) je bila storjena doma. Nekaj (13 %) se jih je zgodilo tudi v drugih krajih oziroma v istem kraju, vendar ne v domači hiši. V gozdu se je usmrtilo vsaj 4,9 % samomorilcev oziroma 6,2 % obešencev. 6,1 % samomorov se je zgodilo na železniški progi, 3,2 % v rekah oziroma jezerih.

Ženske so se v veliki večini usmrtille doma (80,8 %). Razen pri utopitvah (3,8 %) in smrti pod vlakom (13,5), je le ena (1,9 %) umrla zdoma – obesila se je v gozdu. Moški so se v 70,6 % usmrtili doma, v 16,5 % v drugih krajih oziroma ne v domači hiši in v 5,7 % v gozdu. Drugi so se utopili (3,1 %) oziroma se vrgli pod vlak (4,1 %).

Primerjava z regijo in republiko v letih 1978–1986:

	D o m a			Z d o m a		
	obč.	reg.*	rep.*	obč.	reg.*	rep.*
	%					
ženske	84,2	44,4	57,0	15,8	46,9	42,1
moški	73,1	56,9	61,1	26,9	37,1	37,6

* Treba je sicer računati na procent tistih, pri katerih kraj samomora ni znan. Tega pri glavnem vzorcu iz matičnih knjig umrlih ni.

Skupno je v tem obdobju v občini doma umrlo 75,6 % samomorilcev. Vse ženske, ki so umrle zdoma, so se ali vrgle pod vlak ali utopile. Bistveno nižja sta bila deleža samomorov, storjenih doma, v republici in regiji, kjer so ženske za posledicami samomora celo večkrat umrle zdoma.

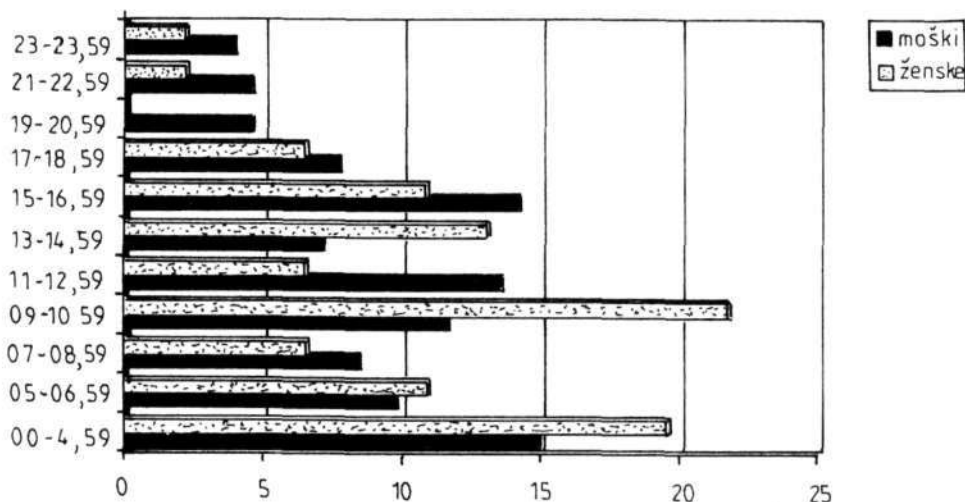
Vzroke za pogostnost samomorov doma verjetno lahko bolj ugibamo kot natančno vemo zanje, še posebej, ker se po krajih spreminjajo. Eden od njih je sama narava samomora. V škofjeloški občini je manj skokov in utopitev, je pa več obešenj in zastrupitev, ki se lahko izvršijo doma. Vzrok je tudi navezanost na dom, želja po umiranju v znanem okolju. Ali pa preprosto

nagla odločitev za dejanje in takojšnja izvršitev. Mag. Leskošek omenja maščevanje nad bližnjimi v obliki šokiranja z dejanjem in stigmatiziranjem, kar ni zanemarljivo.

Ure

Za 17,1 % samomorilcev (42 primerov) ne vemo niti približne ure smrti, za 1,2 % (3 primeri) vemo, da so umrli dopoldne (2) oziroma zvečer (1). Nekaj je primerov, ko se približen čas smrti raztegne na več ur. Te sem kljub vsemu štela med vseh 201 primerov (81,7 %), pri katerih je čas smrti znan: to je 79,9 % moških (155) in 88,5 % (46) žensk.

razmerje med spoloma po urah smrti (%)

Največ samomorov, za katere imamo podatke o času smrti, se je zgodilo popoldne (med 13. in 19. uro) – 59 oziroma 29,4 %, nato ponoči (med 23. in 5. uro) 39 oziroma 19,4 %, zjutraj (med 5. in 9. uro) 36 oziroma 17,9 %, dopoldne 28 oziroma 13,9 %, opoldne (med 11. in 13. uro) 24 oziroma 11,9 %, najmanj pa zvečer (med 19. in 23. uro) – 15 oziroma 7,5 %.

»Jutranji sindrom« kot imenujejo psihologi samomor po neprespani noči (nespečnost kot ena od pomembnih znamenj depresije) po zgornjem grafu velja tudi za večino samomorov občanov Škofje Loke (še posebej, če jutranjim prištejemo dovršen del nočnih samomorov).

Graf nam pokaže vrhunca samomorov pri obeh spolih: pri moških ponoči, med polnočjo in 5. uro zjutraj, pri ženskah med 9. in 11. uro dopoldne.

Več kot polovica vseh nočnih samomorov se je zgodila od petka do nedelje, le 53,1 % doma, ostali pa zdoma – od teh 46,7 % na železniških progah. Sovpadanje med koncem tedna in velikim deležem samomorov, storjenih zdoma, je verjetno posledica navzočnosti družine doma.

Nasprotno se je doma zgodilo kar 83,3 % dopoldanskih samomorov, največ v petek (32 %). Na soboto in nedeljo je odpadlo le 16,7 % dopoldanskih

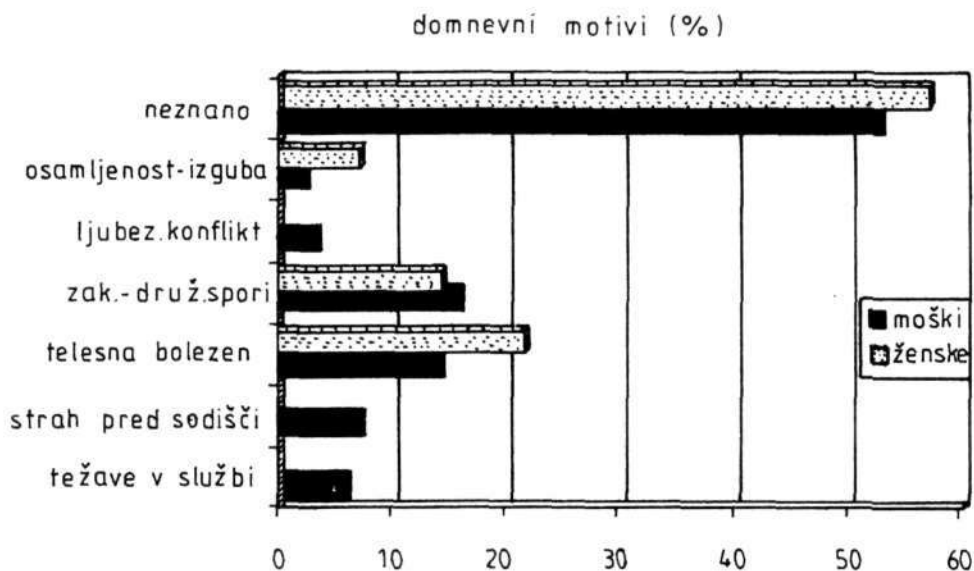
samomorov. Ženske, ki so storile samomor dopoldne, so bile povprečno stare 50,7 leta, prav tako moški. Dopoldne so si torej večkrat vzeli življenje starejši, upokojenci.

Domnevni motivi in okoliščine samomorov

Vzorec, ki ga uporabljam za prikaz motivov in okoliščin samomorov, ni glavni, povzet iz knjig umrlih, ampak sem podatke dobila na Centru za preprečevanje suicida. Vanj so vključeni le samomorilci v letih 1970, 1975, 1980, 1984 in 1990. Vseh je 71, od tega 14 žensk in 57 moških.

Za večino samomorilcev ni podatkov o domnevnih motivih, niti o okoliščinah, v katerih je samomor potekal (pri tem gre za opitost oziroma treznost samomorilcev). Več kot polovica samomorilcev iz našega vzorca (56,3 %) je bila brez psihiatrijske diagnoze oziroma ta ni bila znana. Pri 29,6 % samomorilcev oziroma 36,8 % moških je bila diagnoza alkoholizem. Duševnih bolnikov je bilo skupaj 8,5 % (pri moških 8,8 % in pri ženskah 7,1 %), nevrotični so bili v 4,2 % (moški 3,5 % in ženske 7,1 %), v enem primeru (moški) je bila diagnoza epilepsija (1,4 %). V psihiatrični ustanovi se je zdravilo 17 samomorilcev (23,9 %), 37 (52,1 %) se jih ni zdravilo, za 23,9 % ni podatkov. Enako je pri spolih: večina se ni zdravila. Blizu 60 % samomorilcev predhodno ni poskušalo samomora. Narediti ga je skušalo 11 moških (19,3 %) in 3 ženske (21,4 %) – skupaj 19,7 %. Za 15 oziroma 21,1 % samomorilcev ni podatkov o predhodnih poizkusih.

Domnevni motivi kažejo neposredni povod dejanja. Kategorije so naslednje: telesna bolezen, zakonski oziroma družinski spori, ljubezenski konflikti, osamljenost oziroma izguba svojca, težave v službi, šolski neuspeh, ekonomske težave in strah pred sodnimi ukrepi. Če bi grobo razdelili našete skupine na dva dela in rekli, da so eni motivi posledica človekovega obračuna s samim seboj (osamljenost, bolezen, izguba) in drugi posledica konflikta z

okolico (spori, konflikti, težave) bi ugotovili, da prednjačijo samomori zaradi konflikta z okolico: pri moških je ta prednost precej večja kot pri ženskah.

Vidimo, da pri ženskah med vzroki za samomore ni bilo težav v službah in tudi ne strahu pred sodnim pregonom. Največja težava pri njih je bila bolezen, nato družinski spori. Pri moških je vrstni red obrnjen: na prvem mestu so spori v družini, nato bolezen. Sledijo strah pred sodnimi ukrepi, težave v službah, ljubezenski konflikti. Zelo redko je bil vzrok osamljenost oziroma izguba svojca. Šolskih oziroma ekonomskih težav ni imel nihče.

25,4 % vseh samomorilcev oziroma 31,6 % moških je bilo pred dejanjem opitih. Treznih je bilo 12 moških (21 %) in 5 žensk (35,7 %), skupaj 23,9 %. Za nekaj več kot 50 % ni ustreznega podatka. Alkoholiki so med samomorilsko najbolj rizičnimi skupinami. Če vzamemo pod lupo tiste, ki smo jih našli v našem vzorcu (21 oziroma 36,8 % moških), ugotovimo, da se jih je v psihiatrijski ustanovi zdravila slaba tretjina (6), da je večini »uspel« samomor prvič (13) in da sta bila najpogostejša znana motiva družinski spori oziroma strah pred sodnim pregonom. Večina je bila zaposlena (9) oziroma upokojena (7). Pred dejanjem ni bil opit samo eden, za 8 ni podatkov.

T r a g e d i j e

Iz mrliških matičnih knjig sem razbrala nekaj pretresljivih podatkov o samomorih (ubojih) več ljudi, ki so umrli istega dne ob isti uri, na istem kraju. Domneve, da gre za skupni samomor ali za uboj in nato samomor, sem preverila v časopisih.

Za čas pred drugo svetovno vojno sem zasledila tri primere dvojnega samomora, toda nobeden se ni zgodil na območju današnje občine Škofja Loka. Kljub temu jih bom omenila.

31. julija 1924 sta se v gozdu pri Medvodah zastrepila z lizolom 24-letni fant in deset let starejše dekle, oba brezposelna in brez sredstev za preživetje. On je bil doma iz Preske, mesarski pomočnik, ona brez stalnega bivališča, natararica. Našli so ju 3. avgusta, nedaleč od železniške postaje, povezana z belo vrvjo (kar je verjetno pomenilo simbolno poroko),¹¹ mrtva pod grmovjem. Poleg so našli 4 prazne stekleničke lizola in steklenico za pivo, v kateri je bilo še skoraj polovico očetne kisline. Našli so tudi poslovilno pismo, iz katerega so sklepali, »da sta izvršila nesrečneža prostovoljno in dogovorno samomor«. V njem je pisalo: »Vsem prijateljem in prijateljicam! Umrli sva čista in nedolžna. Ne štejte nama najine smrti v zlo. Fran in Franika.«

Zakaj sta se pred dejanjem zvezala, niso mogli ugotoviti in med ljudmi so se začele širiti različne govorice. Nekateri so trdili, da jo je on zvezal in prisilil, da je popila med pivom strup, nato se je zastrepil še sam. To dejstvo je očitno zbegalo tudi izvedence, saj je pri njej v mrliški knjigi napisan samomor v oklepaju z vprašajem. Trupli so prepeljali v mrtvašnico v Presko.

V maju 1940 sta se zgodila kar dva samomora. Najprej sta se med 5. in 6. majem v gozdu pod Mežakljo na Jesenicah zastrepila s ciankalijem 22-letni tkalski mojster iz Kranja in 27-letna zasebna uradnica iz Čirč. V Gorenjcu so zapisali, da sta bila oba stara 25 let. Pogrešali so ju od sobote do torka, ko ju je našel nek fantek. Mrtva sta ležala drug ob drugem in zapustila poslovilno pismo, v katerem sta prosila, naj ju pokopljejo v Kranju.

»Samomorilsko dejanje S... in P... kaže, kam mlade ljudi pripelje lahko-mišljenost in slepa ljubezen«, je zaključil poročanje Gorenjec.

Komaj teden dni kasneje (13. maja) sta se v gozdu pri Čirčah ustrelila 25-letni vojak (sicer čevljar) iz Podbrezjij in 30-letna tovarniška delavka iz Kranja. Po 4 dneh ju je našel nek kmet iz Čirč. Policija je ugotovila, da je on ustrelil njo dvakrat – enkrat skozi sence in enkrat skozi teme glave. Tudi ta dva sta pustila poslovilno pismo, v katerem sta prosila, naj ju pokopljejo skupaj. Zapustila sta tudi nekaj denarja (500 dinarjev). Želji niso ustregli, saj so njega pokopali v Podbrezjah, njo pa na novem kranjskem pokopališču.

Datum dejanja je očitno domneven. Oba so zadnjič videli na ponedeljek 13. maja zvečer. Potem sta izginila in verjetno še isto noč naredila samomor. V njunem primeru ni šlo (po časopisnih poročilih) za hipno dejanje. Na samomor naj bi se pripravljala že dlje časa; o tem je pričala njuna korespondenca. Nabavila sta si revolver. Kljub temu naj bi bila to predvsem njegova ideja, saj »je imel fant na dekleta, s katerim je precej grdo ravnal, precejšen vpliv in jo je pregovoril, da je šla z njim v smrt«. To je časopisna vest in ji smemo le delno verjeti.

Prva družinska tragedija s samomorom po vojni (po podatkih iz mrliške knjige) se je zgodila julija 1948. Posestnik iz Žirovskega vrha nad Zalo v Poljanski dolini je ustrelil najprej dva meseca starega sina in 36-letno ženo, nato še sebe. Časopisi o tem niso pisali; duh časa in obilica drugih pomembnosti so to preprečili.

Oktober 1978 se je 26-letna mati s hčerkicama, starima leto in pol in štiri leta, doma iz Gorenje vasi pri Retečah, vrgla z viadukta Peračica. Iskali so jo ves teden. Dan preden so jih našli, v četrtek 23. novembra, je storil samomor še mož in oče pogrešanih.

Svojevrstna tragedija, znana le iz mrliške knjige, se je zgodila med leti 1983 in 1986 v Žireh; v treh letih je storila samomor vsa družina ali vsaj njen pretežni del. Najprej se je oktobra 1983 obesila mati. Isto je aprila naslednjega leta storil 24-letni sin, januarja 1986 pa še oče. Vsi trije so umrli na terek.

V petek, 18. maja 1984 so v stanovanju v Stari Loki našli mrtva zakonca. Ona je bila stara 27 let, on 32. Bila sta starša petih otrok, starih od 3 mesecev do 9 let. Ona je umrla zaradi hudih notranjih poškodb, ki jih ji je verjetno prizadejal on. On se je nato obesil v stranišču. V mrliški knjigi je zapisana kot ura smrti 5 zjutraj. Oba sta bila brezposelna, vdana alkoholu. Na prepire, pretepanja in kričanje so bili sosedi že navajeni in tudi tedaj niso posredovali.

Zaključek

Vzorci so, kot sem večkrat omenila, nepopolni; v podrobnostih so stvari lahko torej povsem drugačne. Toda kot celota je podana neka slika o samomorih na Škofjeloškem. Namesto sklepa, ki ga iz zgoraj navedenih podatkov lahko potegne vsak sam, bi zato zaključila z nekaterimi izvlečki referatov 3. jugoslovanskega kongresa za preprečevanje samomorov na Bledu (maj 1991).

Samomor je zavestno in namerno samouničenje, osebno dejanje, osebna tragedija, toda kot masovni pojav slika družbe, v kateri se dogaja. Vzorci samomora so raznovrstni, v glavnem prevladujejo dejavniki osebnosti in dejavniki družbe, ki se med seboj dopolnjujejo. Posebno rizične skupine so: stari, alkoholiki, narkomani, nezdravljivi kronični bolniki, duševni bolniki in osebe v osebni in/ali socialni krizi. (D. Nikolić, D. Dimitrijević)

Obstaja pozitivna korelacija med porušenimi medčloveškimi odnosi (konflikti) in samomorom. Točneje, porušeni medčloveški odnosi generirajo razne vrste konfliktov, kar ustvarja ugodno samomorilno klimo. Najpogosteje zastopani konflikti, ki povzročijo realizacijo samomora, so: zakonski, družinski, profesionalni, medčloveški, neuspeh v šoli in konflikt na ljubezenskem področju.

Odnos med alkoholizmom in depresijo ter med alkoholizmom in samomorom je že dolgo predmet raziskovanj v psihiatriji in sorodnih strokah. Treba je razlikovati dva osnovna problema: ali gre za predhodno depresijo in simptomatski alkoholizem ali za alkoholizem, ki vodi v simptomatsko depresijo. (B. Lang, Ž. Smerdelj)

V Sloveniji je zloraba alkohola pomemben rizični dejavnik za samomor. Predvideva se, da je vsaj polovica samomorilcev alkoholikov. Tudi poskus samomora je pogost med opitimi osebami in alkoholiki. Manj je znanega o samomorilnostnem riziku v zvezi z uživanjem ilegalnih drog. V svetu so opisani primeri namenske okužbe s HIV v samomorilske namene. (D. Nolimal)

Suicidalnost pri depresivnih bolnikih(-cah) je 30-krat večja kot v splošni populaciji. Nevarnost samomora pri depresijah je sorazmerna z intenzivnostjo motenj, izgubo interesov, aktivnosti in volje, skupaj s sočasnim nemirrom – motnje v psihomotoriki. (M. Ličina, V. Pukl)

Nespečnost je pomemben dejavnik samomorilskega tveganja in kot pojav zelo konstanten pri bolnikih z depresijo. Nespečnost spada med štiri najpogostejše simptome depresije, med depresivno razpoloženje, anksioznost in izgubo interesa. Pomanjkanje spanja je za paciente skrajno izčrpavajoče in od tod tudi koincidenca z najpogostejšimi samomori, ki se zgodijo v zgodnjih jutranjih urah po neprespani noči (»jutranji sindrom«).

Vse bolj se kopičijo dokazi, ki kažejo, da med biološkimi dejavniki, ki predisponirajo samomor, igra pomembno vlogo serotonin (5-HT). Med njimi so glavni nizka koncentracija glavnega metabolita serotonina 5-hidroksiindolocetne kisline (5-HIAA) v spinalni tekočini (likvorju) žrtev samomora, posebej tistih, ki so naredili samomor na brutalen način, povečano število postsinaptičnih 5-HT receptorjev v frontalnem korteksu žrtev samomora kot pri osebah, ki so umrle zaradi nepsihiatričnih obolenj in znatno večje število 5-HT receptorjev na trombocitih samomorilno razpoloženih bolnikih, kot na trombocitih normalnih oseb... Ti rezultati kažejo na možnost, da zmanjšana centralna serotoninergična aktivnost igra pomembno vlogo v samomorilnem obnašanju. (M. Marić)

Znane so študije, ki obravnavajo in ugotavljajo statistično pomembno korelacijo med samomorom in nezaposlenostjo. Avtorja Milač in Kocmur sta raziskala primer treh pacientov po poskusu samomora z vidika samospoštovanja (potrebe po varnosti, po ljubezni in pripadnosti, potrebe po

samouresničevanju). Pri vseh treh se je porušila (sicer že prej zaradi različnih vzrokov narušena) podoba samospoštovanja s končnim izidom depresija – poizkus samomora. (B. Milač, M. Kocmur)

Povečanje povprečne življenjske starosti nad 78 let v razvitih deželah (Švedska leta 1988) v primerjavi na povprečje 38 let v ZDA leta 1800 prinaša starost ne samo kot individualni, temveč tudi kot velik (izreden) socio-medicijski problem. S psihiatrijskega stališča bi rekli, da ljudje v seniumu nosijo v sebi bogato in kompleksno zakladnico življenjske mukotrpnosti, nezadostno raziskano in ne samo fiziološko in patološko starost. (M. Nenađović, J. Striković)

V številnih analizah zasledimo telesno bolezen kot enega izmed najpogostejših vzrokov za samomor. Pri delu s telesno težko prizadetim pa vidimo, da se pri bolniku, ki je resnično ogrožen v svojem življenju, vzbudijo prej manj znane silnice za aktivno spoprijemanje z boleznijo in je misel na samomor skoraj povsem odrinjena. (V. Radonjić-Miholić)

Vizije

Samomore lahko preprečujemo ob popolni angažiranosti družbe (obča prevencija), zdravstvene službe, kriznih centrov in prostovoljnih laičnih društev (specifična prevencija). Suicidologija se pri nas razvija z izjemno raziskovalno radovednostjo. Dogodili so se že 4 simpoziji in dva kongresa, formirano je bilo Jugoslovansko združenje za prevencijo samomorov. Prevzeli so tudi osnovne svetovne teze v suicidologiji: multifaktorialna teorija, apel-alarm pojav, Ringlov presuicidalni sindrom in kulturno-psihosocialne dispozicije. (D. Nikolić, D. Dimitrijević)

Kljub razvoju psihoterapije in socialne psihiatrije število samomorov v industrijsko razvitih deželah stalno raste. V svoji kulturološki analitični študiji so prišli Millendorf in sodelavci do pesimistične in zaskrbljujoče ugotovitve, da se bo pogostnost samomora do leta 2075 povečala za 75 %. Njihovi izračuni so še bolj grozljivi za mladino, pri kateri bo število samomorov do leta 2000 zraslo za 85 %, do 2075 pa celo za 170 %. To pomeni, da bi v slabih 100 letih okrog 15 % Evropejcev končalo svoje življenje s samomorom... (S. Feldman, V. Folnegović-Šmalc)

Opombe

¹ Delo, Sobotna priloga, 17. 7. 1993.

² Emile Durkheim, *Le suicide*; samomore je razdelil na altruistične (žrtvovanje posameznika za skupne vrednote), egoistične (individualistični, ko so posamezniki potisnjeni na rob oziroma so med njimi in družbo pretrgane vezi), anomične (posledica stanja v družbi, kjer prihaja do pravnega nereda) in fatalistične (pretirano obvladovanje posameznika s strani družbe, samomor je beg posameznika iz fizičnega in moralnega despotizma).

³ V 70. letih je že vsaka druga oseba, ki je storila samomor, živela v vaškem okolju.

⁴ Naši razgledi, 25. 6. 1993 (»Asklepiju smo dolžni petelina«).

⁵ Ta člen pravi: »Predpisi §§ 90–92 (kazenskega zakonika iz 1803, op. N. B.) drugega dela pri poskušanjem samomoru ima politična oblastnija ravnavo kazenske sodnije namestiti s podukom krivca po duhovniku, ali po okoljnostih predati ga v javno vračilnico ali v drugo kako varno mesto; če pa je samomor dovršen, se ima truplo krivca na tihem in na pokopališču pokopati.«

⁶ Obešenje – 47,7 %; ustrelitev – 21,5 %; utopitev – 18,5 %; zastрупitev – 6,2 %; izkrvavitvev 3,1 %.

⁷ Knjige umrlih, podatki z Zavoda RS za statistiko in podatki s Centra za prevencijo suicida.

⁸ Poleg mrliških matičnih knjig za kraje v občini Škofja Loka sem pregledala še nekaj mrliških knjig na matičnem uradu v Kranju in v Medvodah. Število občanov v seznamu, ki so storili samomor zato ni enak številu samomorilcev-občanov, ki so zapisani v matičnih knjigah krajev škofjeloške občine.

⁹ Med priseljence sem štela vse, ki niso bili rojeni v škofjeloški občini, razen tistih, ki so se od sredine 50-ih let rojevali v kranjski porodnišnici. Med neavtohtonomimi prebivalci se je zato znašlo tudi nekaj onih, ki v resnici niso bili priseljenci, ampak so bili v tuji občini le rojeni.

¹⁰ Za en primer samomora pod vlakom ni podatka o času smrti.

¹¹ Za podatek se zahvaljujem mag. Francetu Štuklu.

Viri in literatura

Matični urad Škofja Loka

– Mrliške knjige za župnije Gorenja vas (Trata), Javorje, Poljane, Reteče, Selca, Stara Loka, Škofja Loka, Železniki, Žiri (1900–1941)

– Knjige umrlih za vse kraje današnje škofjeloške občine (1945–1986)

Matični urad Kranj

– Mrliške knjige za župnije Kranj, Šmartno, Žabnica (1900–1941)

– Knjige umrlih za Bitnje, Kranj, Stražišče, Šutno, Žabnico (1945–1986)

Matični urad Medvode

– Mrliške knjige župnij Sora, Preska (1900–1941)

– Knjige umrlih za Medvode, Zbilje, Presko (1945–1986)

Popisni listi samomorilcev pri Centru za prevencijo suicida za leta 1970, 1975, 1980, 1984 in 1990

Statistični podatki po občinah SR Slovenije, *Zavod za statistiko*; upravna statistika, zvezki IX, XI, XVI, XVII, št. 3 in 9

Statistični podatki po občinah R Slovenije, *Zavod R Slovenije za statistiko*; upravna statistika, št. 11

Časopisi

– Slovenec, 1924

– Gorenjec, 1940

– Gorenjski glas, 1978 in 1984

– Delo, 1984 in 1993

– Naši razgledi, 1993

Nadžkofijski arhiv Ljubljana, Pokopališče v Škofji Loki, IV/26–27

Allgemeines Reichs-Gesetz und Regierungsblatt für das Kaisertum Oesterreich, 1850

3. jugoslovanski kongres za preprečevanje samomorov, Bled 1991

Anton Globočnik, *Nauk slovenskim županom*, Kako jim delati, kadar opravljajo domačega in izročnega področja dolžnosti, Ljubljana 1893

- Ursula Goldmann Posch, *Dnevnik neke depresije*, Ljubljana 1989
 Franc Leskošek, *Sociološki vidiki samomorilnosti – empirična raziskava samomora na Gorenjskem* (magistrsko delo), Ljubljana 1989
 Lev Milčinski, *Slovenci in samomor*, Ljubljana 1983, 1985
 France Planina, *Škofja Loka s Poljansko in Selško dolino*, Škofja Loka 1972
 Meta Sterle, *Občina Škofja Loka, Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja*, Ljubljana 1984
 Anton Trstenjak, *Če bi še enkrat živel ali Psihologija življenjske modrosti*, Celje 1965

Zusammenfassung

SELBSTMORDE IN DER GEMEINDE ŠKOFJA LOKA

Die Gemeinde Škofja Loka ist in Hinsicht auf die Zahl der Selbstmorde an der Spitze unter den Oberkrainer Gemeinden: zwischen den Jahren 1978 und 1991 wurde hier der Regionalkoeffizient achtmal überstiegen und der Republikkoeffizient siebenmal, zweimal war der Gemeindegkoeffizient dem Republikkoeffizient gleich. Ich habe alle in den Sterberegistern verzeichnete Selbstmorde zwischen 1945 und 1986 behandelt. Die Daten, an denen ich interessiert war, waren: Geschlecht, Alter, Familienstand, Geburtsort, Todesort und Weise, Ort und Zeitpunkt des Selbstmordes. Ich habe festgestellt, daß es unter den Selbstmördern viermal mehr Männer als Frauen gab. Das Durchschnittsalter der Selbstmörder war 44,8 Jahre und der Selbstmörderinnen 47,5 Jahre. In bezug auf den Familienstand waren es überwiegend Verwitwete und Geschiedene. Den Großteil von Selbstmördern bildeten Eingewanderte, das gilt jedoch für Eingewanderte aus anderen Gemeinden und aus anderen Orten der Škofja Loka – Gemeinde und nicht für Nichtslowenen. In bezug auf Wohnort gab es mehrere Selbstmorde im Poljane-Tal, größtenteils in Žiri und seiner Umgebung. Die meisten Selbstmörder nahmen sich das Leben durch Erhängen (74,8 %), durch Vergiften (5,3 %), durch Erschießen, oder warfen sich vor den Zug (6,1 %). Seltener waren Selbstmorde durch Sprung, Ausbullen, Selbstverbrennen, Tod mit elektrischem Strom oder Bombe. Die meisten Selbstmorde wurden im Januar (10,1 %) verübt, im Mai und Juni (9,8 %), und im August (8,9 %), überwiegend an Wochenenden (15–21 %). Der größte Teil von Selbstmorden passierte daheim (72,8 %). Vor allem Frauen nahmen sich das Leben fast ohne Ausnahme zu Hause (80,8 %), außer in Fällen, wo es sich um Ertrinken oder Zug handelte. Zum großen Teil wurden Selbstmorde nachmittags verübt (29,4 %), nachts (19,4 %), vormittags (13,9 %) und abends (7,5 %).

Anhand der Angaben des Zentrums für Suizidprävention war in Jahren 1970, 1975, 1980, 1984 und 1990 die psychiatrische Diagnose bei 36,8 % der Männer Alkoholismus, 7,1 % der Frauen waren Geisteskranke. Fast 60 % der Selbstmörder versuchten vor der verhängnisvollen Tat nicht, den Selbstmord zu begehen. Vermutliche Gründe für Selbstmord waren bei Frauen Krankheit und an zweiter Stelle Familienkonflikte, bei Männern waren an erster Stelle Familienkonflikte und erst dann Krankheit.